

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
Відділення психології та спеціальної педагогіки

ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. КОСТЮКА

Збірник матеріалів наукових доповідей

**ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«КОСТЮКІВСЬКІ ЧИТАННЯ»,
ПРИСВЯЧЕНОЇ 125-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ГРИГОРІЯ СИЛОВИЧА КОСТЮКА**

23 квітня 2025 року

Київ-2025

SnapEdit

*Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
(протокол №5 від 28.04.2025)*

Всеукраїнська наукова конференція «Костюківські читання», присвячена 125-річчю від дня народження Григорія Силевича Костюка: збірник матеріалів наукових доповідей (м. Київ, 23 квітня 2025 року). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. _649 с.

ISBN 978-617-7745-71-5

Редакційна колегія:

Максименко С.Д., дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, директор Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України; **Панок В.Г.**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, в.о. академіка-секретаря Відділення психології та спеціальної педагогіки НАПН України; **Кокун О.М.**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з науково-інноваційної роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України; **Чепелева Н.В.**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з науково-дослідної роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України; **Карамушка Л.М.**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з науково-організаційної роботи та міжнародних наукових зв'язків Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України; **Музика О.Л.**, кандидат психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології обдарованості Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України; **Шатирко Л.О.**, старший науковий співробітник, Почесний доктор психологічних наук Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України; **Слободяник Н.В.**, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України; **Терещенко Л.А.**, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України; **Чудакова О.М.**, молодший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України; **Мойзріст О.М.**, молодший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Видання містить матеріали наукових доповідей, представлених на Всеукраїнській науковій конференції «Костюківські читання», присвяченій 125-річчю від дня народження видатного українського вченого Григорія Силевича Костюка. Учасники конференції розглянули широкий спектр питань, пов'язаних із науковою спадщиною Г.С. Костюка, розвитком сучасної психологічної науки в Україні, актуальними проблемами загальної, вікової, педагогічної, практичної психології, методологічними й історичними аспектами психологічних досліджень. Наголошено на значенні ідей Г.С. Костюка для становлення національної психологічної школи та їх впливі на сучасні наукові й освітні практики. У межах конференції було висвітлено такі ключові напрямки: постать Г.С. Костюка, як видатного психолога сучасності, його визначальний внесок у розвиток української психологічної науки; проблеми навчання та розвитку особистості крізь призму наукових ідей вченого; психологічні виміри сучасного українського суспільства, актуальні виклики, проблеми та перспективи розвитку в умовах суспільних трансформацій; ресурсні можливості психологічного супроводу освітніх процесів в екстремальних обставинах воєнного часу. Збірник адресовано науковцям, викладачам, аспірантам, психологам-практикам, педагогам, а також усім, хто цікавиться розвитком психологічної науки в Україні.

Матеріали опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, правильне цитування джерел та посилання на них покладено на авторів статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

ISBN 978-617-7745-71-5

© Автори статей, 2025

© Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2025

Старков Денис Юрійович Можливості використання категорії суб'єктності в психологічному консультуванні та психотерапії <i>Starkov Denys Yu., Possibilities of using the Category of Subjectness in Psychological Counseling and Psychotherapy</i>	385
Терещенко Алла Олегівна Інноваційні методи діагностики, лікування та психологічної допомоги в клінічній медицині: перспективи та виклики майбутнього <i>Tereshchenko Alla O., Innovative methods of diagnostics, treatment and psychological care in clinical medicine: prospects and challenges of the future</i>	390
Терещенко Кіра Володимирівна Підтримка суб'єктивного благополуччя особистості в умовах невизначеності <i>Tereshchenko Kira V., Promotion of the subjective well-being of the individual in conditions of uncertainty</i>	394
Ткачишина Оксана Романівна Віртуальна реальність: виклики та перспективи <i>Tkachyshyna Oksana R., Virtual reality: challenges and prospects</i>	398
Федорчук Олена Іванівна Роль сім'ї у формуванні психологічної стійкості дитини в умовах війни <i>Fedorchuk Olena I., The role of the family in the formation of the psychological stability of the child in the conditions of war</i>	404
Федько Світлана Леонідівна Культуродоцільні основи психологічної допомоги: український контекст <i>Fedko Svitlana L., Culturally Appropriate Foundations of Psychological Assistance: The Ukrainian Context</i>	413
Фроленкова Олена Миколаївна Особливості подолання травми військовослужбовцями під час російсько-української війни <i>Frolenkova Olena M., Peculiarities of overcoming trauma by servicemen during the Russian-Ukrainian war</i>	417
Хорошун Катерина Юріївна К-пор фендоми як простір соціальної підтримки для української молоді: виклики та перспективи <i>Khoroshun Kateryna Y., K-pop fandoms as a space for social support for ukrainian youth: challenges and perspectives</i>	421
Цюрик Юлія Володимирівна Психологічні особливості образу війни у дітей молодшого шкільного віку в сім'ях військовослужбовців та цивільних <i>Tsiuryk Yuliia V., Psychological features of the image of war among primary school children in military and civilian families</i>	425

1. Володарська Н. Д. Технології відновлення психологічного благополуччя у вимушених переселенців. *Інсайд: психологічні виміри суспільства*. 2019. Т. 1. С. 79-84.
2. Мащак С. О., Кучвара Х. Б. Особливості суб'єктивного благополуччя українців в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. №. 6. С. 5-9. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.6.1>
3. Османова А. М., Верещагіна Н. В. Роль арт-терапії у відновленні психологічного благополуччя вимушенопереміщених осіб. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2024. Т. 35. №. 6. С. 168-176.
4. Попелюшко Р., Вовнянко Ю. Дослідження психологічного благополуччя української молоді в умовах невизначеності. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2024. С. 35-44. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series12.2024.25\(70\).04](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series12.2024.25(70).04)
5. Pontin, E., Schwannauer, M., Tai, S., & Kinderman, P. A UK validation of a general measure of subjective well-being: the modified BBC subjective well-being scale (BBC-SWB). *Health and Quality of Life Outcomes*. 2013. No11. 150. DOI: <https://doi.org/10.1186/1477-7525-11-150>

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ткачишина Оксана Романівна

ORCID ID: 0000-0001-8520-1730

Актуальність. Швидкий розвиток технологій у сучасному світі призвів до широкого впровадження віртуальної реальності (VR) у різних галузях людської діяльності, таких як: освіта, медицина, сфера розваг, туризм, архітектура та дизайн, бізнес, військова сфера тощо. З часом буде важко назвати сферу діяльності людини де б не використовувалися технології VR. Оскільки самі технології розвиваються дуже швидко, то існує ризик того, що через деякий час люди можуть бути навіть не спроможні відрізнити, чи вони в справжній, чи у віртуальній реальності. І це насторожує, адже межа між справжньою реальністю та віртуальною є досить умовною, оскільки людський мозок схильний сприймати уявне за дійсне в певних умовах. Як і будь-яке соціально-психологічне явище, віртуальна реальність може мати як позитивні, так і негативні наслідки щодо свого впливу на особистість. Серед негативних

можна назвати, наприклад, такі, як: відхід від реальності, занурення у світ гри та розваг, порушення міжособистісних стосунків та зниження ролі «живого» спілкування, дезадаптованість, нехтування виконанням соціальних функцій, обов'язків, а то й власним здоров'ям, у випадку коли мова вже йде про залежність. Проте в даному контексті можна говорити також і про позитивний вплив віртуальної реальності на особистість, наприклад, можна згадати такий інноваційний метод, як віртуальна експозиційна терапія у лікуванні ПТСР, коли запрограмована у VR певна ситуація сприймається мозком людини як новий набутий досвід, при цьому це призводить до зменшення проявів ПТСР, зниження тривоги та страху, відновлення контролю над реакціями на травматичні спогади, покращення психоемоційного стану та соціальної адаптації. Отже, віртуальна реальність поступово проникає у всі сфери життя людини, тому вивчення даного феномену є важливим і актуальним в наш час.

Проблема віртуальної реальності у різних своїх проявах цікавила багатьох дослідників вже давно. Важливим поштовхом для актуалізації та вивчення проблеми віртуальної реальності стало виникнення мережі Інтернет, що поставило перед соціумом як нові виклики, так і відкрило нові можливості. Подальший розвиток комп'ютерних, інформаційних та цифрових технологій ще більше посилив інтерес дослідників до проблеми віртуальної реальності.

Серед дослідників, які цікавилися вивченням різних аспектів соціокультурного життя суспільства, соціально-психологічних явищ, віртуальної комунікації тощо, тобто всіх тих важливих аспектів, які є дотичними до проблеми віртуальної реальності і в працях яких можна простежити наявність такого феномену, як віртуальна реальність, варто згадати такі імена, як: Бодрієра Ж., Кастельса М., Лумана Н., Маклюєна М., Онга У., Семпсі Дж., Турена А., Хабермаса Ю., Еко У. та інших, а також таких більш сучасних дослідників, як Візель М., Андерсен Д., Корнфільд М., Кіслер С., Райс Р., наукові праці яких виділяються поглибленим вивченням і всебічним охопленням проблем віртуальної комунікації та вивченням різних аспектів віртуального середовища. Серед сучасних українських дослідників у

працях яких розглядається проблема віртуальної реальності варто згадати Волинець В., Каракоз О., Кузнецову М., Огороднійчук Ю., Хміль Н. та ін.

Метою статті є психологічний аналіз феномену віртуальної реальності, вплив VR на особистість та соціум в цілому.

Виклад основного матеріалу. Сучасна людина все частіше зіштовхується з тим, що частиною її життя стає віртуальна реальність. Без новітніх інформаційних технологій вона не уявляє своє буття. Виникнення терміну «віртуальна реальність» (virtual reality) пов'язують з відомим діячем кібер-культури, засновником лабораторії візуального програмування Джароном Ланьє (Lanier, 2023). Віртуальність тлумачиться як штучність, псевдореальність, як те, що може або повинно з'явитися за певних умов. Поява віртуальної комунікації дала можливість говорити про формування особливого комунікативного простору, якому притаманні деякі специфічні і недоступні в актуальній реальності умови спілкування, яке забезпечує занурення в іншу реальність й існує у вигляді тексту і мультимедіа.

Термін «віртуальна реальність» в основному трактується як «майже реальність». Зазвичай це стосується певного типу симуляції реальності. Віртуальна реальність постає як форма предметно-соціальної симуляції, що відтворює умови, які близькі до об'єктивної реальності й дозволяє переживати такі відчуття, які не доступні в реальному житті в певний момент дійсності, а то й взагалі. Для людини в реальному часі створюється ілюзія безпосередньої присутності в штучному (уявному) світі. Тому віртуальна реальність розглядається як певний віртуальний простір, в якому за допомогою комп'ютерів, різних технічних засобів створена відповідна ілюзія реального світу. Сукупність віртуальних об'єктів відносно реальності, яка їх породжує, й утворює віртуальну реальність. Віртуальна реальність побудована навколо потоків інформації, технологій, організаційної взаємодії, символів (Волинець В., 2016, Соляник С., 2021). Варто підкреслити, що у віртуальній реальності кордони світу ніби розсуваються, перестають бути перешкодою, адже все можна «переграти», почати заново. Тобто у віртуальному просторі

порушуються фізичні закони незворотності часу, стійкі стереотипи і культурні звички. VR формує новий тип людини, якій дуже складно переходити від рівня віртуальної реальності до рівня повсякденної реальності.

Сучасний погляд на поняття віртуальної реальності дає можливість визначати її, як створене технічними засобами тривимірне середовище, з яким може взаємодіяти людина та яке передається їй через зорові, слухові, тактильні чи інші відчуття. Завданням засобів VR-занурення є симуляція роботи мозку людини на сприйняття видимого як реального за допомогою спеціальних технологій. VR-системами називають пристрої, які більш повно, порівнюючи зі звичайними комп'ютерними системами, імітують взаємодію із віртуальним середовищем шляхом впливу на усі органи чуття людини. Таких систем у повному розумінні цього терміну поки що не існує, але при створенні віртуальної реальності розробники намагаються домогтися, щоб вона була: правдоподібною – підтримувала у користувача відчуття реальності того, що відбувається; інтерактивною – забезпечувала взаємодію із середовищем; доступною для вивчення – надавала можливість досліджувати великий, деталізований світ; створювала ефект присутності – залучала в процес і мозок, і тіло користувача, максимально впливаючи на органи чуття [1].

Як справедливо зазначають деякі дослідники, віртуальна реальність демонструє можливості створення відчуття дійсного життя, його заміни подібним або новим кращим, приємнішим у багатьох аспектах світом, віртуальний світ розглядається як приваблива альтернатива, якою може скористатися кожен індивід. У просторі віртуальної реальності будь-яка людина може набути бажані зовнішність, вік, стать, національність, професію, нові психологічні риси і т. п. Це фактично є симуляцією реальної людини образом людини віртуальної. У віртуальному світі людина може бути тим, ким вона прагне стати в реальному житті [2]. Саме з зазначеними вище особливостями дослідники раніше пов'язували негативний вплив віртуальної реальності на свідомість особистості, її світосприйняття, міжособистісну взаємодію тощо. Але з часом, тобто з подальшим розвитком комп'ютерних,

цифрових технологій відбувається переорієнтація уваги від негативу до потенційних можливостей віртуальної реальності в різних сферах буття людини. Тобто підкреслюється позитивний вплив віртуальної реальності у певній сфері людської діяльності. Наприклад, в освіті, для підвищення мотивації до навчання, моделювання процесів та явищ, набуття певних навичок тощо. В наш час VR вже виступає в ролі сучасної освітньої технології (Кремень В., Биков В., 2014). Технології VR здатні забезпечити більш інтерактивний і реалістичний досвід навчання, що сприяє опануванню професійних компетентностей. Продуктивним та ефективним є використання технологій VR у військовій сфері. Так, навчання на VR-тренажерах дає можливість військовослужбовцям отримати досвід максимально наближений до реальності, сформувати необхідні вміння та навички, опанувати відповідні прийоми тощо. Корисними є VR технології і у сфері медицини та реабілітації, наприклад, для лікування ПТСР, подолання психологічних проблем, фобій тощо.

Варто зазначити, що позитивним поштовхом на шляху розвитку технологій VR стала пандемія COVID-19, коли необхідність дистанціювання перевела усі можливі соціальні контакти, активності та діяльність у віртуальний простір. Це певним чином, дало можливість людству пристосуватися до нових викликів часу і певним чином адаптуватися до зміненої соціально-психологічної реальності, але маємо враховувати, що розвиток технологій є незворотним. Таким чином, у сучасному соціумі відносини стають максимально віртуальними, що зумовлено розвитком інформаційних, цифрових та комп'ютерних технологій. Крім того, нові моделі соціальних відносин орієнтовані на усамітнення, спостерігається підміна природних відносин на штучні.

В наш час глобальний інформаційний простір забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг. Отже, принципово нове життя – віртуальне, стає все більш конкурентним. З

віртуального простору можна взагалі не виходити. В ньому людина може навчатися, здійснювати пошук роботи, може працювати, здійснювати покупки і ще багато чого. Серед позитивних аспектів зазначених особливостей варто згадати такі, як вільний розвиток індивіда, розширена участь у суспільному житті, поява нових можливостей для самореалізації, підвищення компетентності тощо. До негативних тенденцій можна віднести наступні: ізоляція індивіда, лавина інформації, «автоматизація» людини, дегуманізація життя, зниження культурного рівня, поява фейків, зниження свобод особистості, посилення контролю з боку соціуму, зростання взаємозалежності, посилення маніпуляції людьми та ін. [3].

Висновки. Соціально-психологічна реальність в умовах сучасного існування людського суспільства є досить мінливою, при цьому з роками спостерігається тенденція до зростання швидкості цих змін, зазнають трансформацій спосіб життя людини, її особистісне буття та існування суспільства в цілому. Перед особистістю в сучасному соціумі постають як нові можливості, так і нові виклики та загрози.

Сучасний розвиток технологій відкриває широкі можливості їх застосування у різних сферах людської діяльності. Технології VR як відкривають нові можливості для людства, так і створюють певні виклики перед соціумом. Зокрема широке використання можливостей новітніх технологій та віртуального простору породжує й нові джерела соціальної напруженості. Так, нерівний доступ до новітніх технологій та відсутність навичок їх використання у певних категорій населення (наприклад, людей літнього віку), призводить до нових проявів незадоволеності життям, збільшення цифрового «розриву», фрагментації різновікових груп, обмеженої здатності людей щодо їхньої адаптації до мінливого соціотехнологічного середовища.

Перспективи подальших наукових досліджень розглянутої проблеми вбачаємо у вивченні психологічного впливу віртуальної реальності на особистість, її свідомість та буття в цілому.

Список використаних джерел

1. Волинець, В. О. Віртуальна, доповнена і змішана реальність: сутність понять та специфіка відповідних комп'ютерних систем. *Питання культурології*, 2021. № 37. С. 231-243.
2. Огороднійчук Ю. Віртуальна реальність як феномен та її вплив на буття людини. *Humanities Studies*, 2024. Випуск 20 (97). С. 83-92.
3. Ткачишина О. Р. Особистість у сучасному соціумі: психологічний аспект. *Науковий журнал «Габітус»*. Видавничий дім «Гельветика», 2021. Випуск 24. Т. 2. С. 107-111.

РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Федорчук Олена Іванівна

ORCID ID 0000-0001-8942-7008

Сьогодні питання готовності сім'ї до формування психологічної стійкості дитини дошкільного віку в умовах війни є надзвичайно актуальним як з наукової, так і зі стратегічної точки зору. Ставши частиною національного психосоціального захисту, довготривалої безпеки та стійкості держави значення цього питання вийшло далеко за межі сімейного виховання.

Актуальність. Дослідження базується на положеннях сучасної психології розвитку дитини в умовах соціальних викликів, зокрема в контексті війни, та спирається на концепцію психологічної стійкості, як інтегративного утворення, що формується у взаємодії особистості з найближчим соціальним середовищем. Центральним у цьому процесі є інститут сім'ї. Теоретичну основу становлять дослідження проблеми розвитку особистості в різних умовах соціалізації (Л.О. Калмикової), дослідження із визначення поняття психологічної стійкості, його структури, чинників формування, різних теоретичних підходів до психічного розвитку дитини та значення психологічної стійкості для розвитку дитини (Чиханцової О.А., Куликова Л.В., Кравчук Н.П.), дослідження присвячені поняттю національної ідентичності і національної ідеї, проблемам виховання національної самосвідомості